

igaza van az Utószó írójának (Dessewffy Tibor), hogy a könyv „...esetében nem csak 'legyen béke' humanista álmodozásáról van szó, hanem egy olyan alternatíva felvázolásáról, amely nem csak egy lehetséges kifutása a történelemnek, de

éppenséggel egy olyan kifutás, amelyért dolgozni érdemes”.

A könyv magyar kiadásához maga szerző írt tartalmas előszót, amelyből idéztünk is a fentiek során.

Berényi Dénes

Marta Fata, Anton Schindling (Hg.): Calvin und Reformiertentum in Ungarn und Siebenbürgen. Helvetisches Bekenntnis, Ethnie und Politik vom 16. Jahrhundert bis 1918

Münster, Aschendorff Verlag, 2010 (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Bd. 155), XX+603. pp.

Egyik könyvének (*The Reformation World*, 2000) az előszavában már Andrew Pettegree felhívta a figyelmet arra a nem elhanyagolható tényre, hogy – jóllehet Wittenbergtől Prága és Strassbourg egyenlő távolságra van, ahogyan London és Krakkó is, csak éppen más-más irányban – amikor nyugaton a reformációról beszélnek, mintha e vallási megújulás közép- és/vagy kelet-európai jelentkezéséről elfeledkeznenek. Magyar témáról idegen nyelven könyvet megjelentetni – melyik magyar kutatónak ne lenne álma, célja? A hazai témák nemzetközi visszhangja eredendően csekély. Ennek részint nyelvi, részint történeti okai vannak, de háttérben gyenge önreprezentációs képességeink is ott állnak. Magyar földön megjelenő idegen nyelvű kötet a kiadótól, illetve a szerkesztők kapcsolati tőkétől függően érheti el a nyugati szakmai olvasóközönséget. Ám ha idegen nyelven, külföldön s neves kiadónál jelenik meg egy magyar témát – még hozzá a nyugati recepció felől – megszólaltató kötet, az feltétlenül a legjelentősebb fegyvertény, amit egy szakmai kötet a publicitás terén megcélozhat. Különösen igaz ez, ha a reformáció hazájában, a történeti Németországban, a német nyelv-

vet értő szakmának jelenik meg könyv a magyarországi és erdélyi reformációról, és annak 16-20. század közti recepciójáról.

A fenti reformációtörténeti kiadvány egy 2008-ban Tübingenben megtartott tudományos szimpózium 23 előadásának több mint 600 oldalas, német nyelvű, képekkel és szakirodalmi hivatkozásokkal bőven ellátott megjelenítése, rekord idő alatt és hihetetlen precizitással. A háttérret a münsteri Aschendorff Verlag híres évszázados sorozata, a *Reformationsgeschichtliche Studien und Texte* biztosította, mely 1906 óta foglalkozik a reformációtörténet részint biográfiai, részint fogalmi vetületével (egyházpolitikusok és teológusok nézeteivel, a reformáció, katolikus megújulás és a konfeszionalizáció kérdéseivel, illetve az egyházi reformtörekvésektől az uniós elképzelésekig számos esettel). Jelen kötet szerkesztői a tübingeni egyetem tanárai, a *Corpus Catholicorum* kiadását is igazgató, város-, hitvallás-, és oktatástörténettel foglalkozó Anton Schindling professzor, valamint Fata Márta, aki a kora újkori német és magyar kultúrtörténet neves szakértője, multikulturalitás, peregrináció és hitvallási kérdések kutatója. A konfe-

rencia Fata Márta ihletésére és szervezői tevékenységének köszönhetően jött létre a 2009-es nemzetközi Kálvin-évhez kapcsolódva.

A kötet szép kiállítású, kemény kötésű. Címlapját a debrecen-kistemplomi úrvacsorai kanna fotója díszíti, a fedélterv fotójára utaló jelzés már az előzéklapon részletes leírást ad a kanna történeti értékéről, de egyben láttatja a debreceni ötvösművészet jegyeinek jellegzetességeit is. A szaktanulmányokat egységes lábjegyzetelés, alcímek és kurzív kiemelések rendje szabják olvasóorientálttá, s ez a több mint 600 oldalnál nem kis teljesítmény. A terjedelmes szerkesztői előszó után áll a kora újkor egyik legnevesebb német kutatójának, Heinz Schillingnek az eszmetörténeti tanulmánya, majd öt nagy témába beosztva következnek a tanulmányok: 1) hitvallás, 2) etnikum és hitvallás, 3) az érték közvetítés útjai, 4) a politikai olvasat, 5) ellenségkép – önkép, illetve két záró tanulmány *Kálvin ma* fejezetcímmel. Az egyes tanulmányokat is díszíti egy-egy kép vagy térkép, de ezen kívül még két külön egységben található magyar templomok, illetve hitvallási iratok, kéziratok és 16–18. századi könyvek fényképei oldalnyi magyarító jegyzetekkel. A kötetet rövid magyar nyelvű összefoglaló zárja, a függelékben név- és helyregiszter, képek helyeinek eligazító leírásai illetve a szerzők bemutatása található.

Már a formai jellegzetességek leírásánál érzékelhetővé válhatott, hogy mennyire lehetetlen vállalkozás röviden, de fajsúlyának megfelelően bemutatni ez alapján a teljes kötetet, s benne egyenként a nagyívű és terjedelmes tanulmányokat. Hiszen már az előszó jelzi a koncepciózus rendet: ebben a rezümészerű összefoglalások szemléltetik a konferencia témáit és a jelentős problémák meghatározó tételeit, de egyben

megjelenítik a szerkesztők világképét is. Ez a rész ugyanis külön foglalkozik a magyar eszmetörténet hiányzó, vagy éppen csak töredékes nyugat-európai recepciójával, és mintegy megtörve a jeget, kijelöli az utat a magyar reformáció/kálvinizmus új interpretációja és nemzetközi megismertetése felé. Az egyes írások pedig részint a magyar kultúrtörténet kutatóinak tollából született összefoglaló, reprezentatív írások, részint a nemzetközi szakmának a tágabb, történeti értelemben vett magyar témák iránti vonzódását jelölik.

A berlini eszmetörténész, nemzetközi kálvinizmus-kutató Heinz Schilling tanulmánya azt feszegeti, mi volt az oka annak, hogy Luther körül már életében kultusz teremtődött, míg Kálvin esetében ez nemcsak saját korában, de 4–500 évvel később sem jött létre. Az első fejezetben a *Helvét Hitvallásokkal* kapcsolatban Jan–Andrea Bernhard, zürichi egyháztörténész és Juhász Tamás, kolozsvári teológiai professzor Kálvin 16. századi erdélyi recepciójáról értekezve sokrétű szövegelemző és eszmetörténeti eljárások révén szemléltetik, hogy a gyér adatok ellenére milyen hangsúlyos volt Kálvin eszméinek és *Institutio*-jának a jelenléte a korai magyar reformációban.

A második fejezet, mely az etnikumok felekezeti és kulturális kötődéseit vizsgálta, négy teljesen külön területet érint. Szabó András áttekintést ad a 16. századi helyzetről. Eva Kowalská pozsonyi történész a történeti Magyarország szlovák- és németajkú lakosainak a reformációhoz való közösségi viszonyrendszeréről szólva nyújt 300 évről (16–19. század) áttekintést. Ósz Sándor Előd kolozsvári lelképásztor a románok református hitre térítéséről közöl a 16–18. századi Hunyad–Zaránd vármegyére vonatkozó adatokat, és ütköztet véleményeket a kolozsvári egyháztörténeti és a

romániai historiográfiai kutatások alapján. Végül Fata Márta tanulmánya zárja ezt a fejezetet, mely a 18. századi Magyar Királyság betelepítéseinek specifikumát, a református németiség kálváriáját járja körbe.

Az értékközvetítés útjai című fejezet magyarországi kutatók tanulmányait tartalmazza, melyek az érintettek eddigi életművének központi programjához tartoznak. Viskolcz Noémi Bisterfeldről, Bozzay Réka a leideni peregrinusokról, Győri L. János a debreceni református kollégiumról beszélt a konferencián. Sipos Gábor kolozsvári történészlevéltáros a nagyenyedi kollégiumról, Géra Eleonóra Erzsébet, a Fővárosi Levéltár kutatója pedig a 19. századi Pest-Buda német református karitatív munkáiról (pl. Bethesda Kórház) szólt összefoglalóan. A magyar szakmai közönség számára ez a sokszínűség közismert, de a reveláció erejével hathatott a németül olvasó kutatók és érdeklődők számára. A magyar reformáció 16–18. századi erőteljes európai beágyazottsága, a Magyar Királyság együttlélegzése a nemzetközi teológiai, irodalmi, stb. körökkel, és mindemellett gyakran önálló eszmei, egyházpolitikai jellege feltétlenül novum lehetett/lehet a mai nyugat-európai kutatók számára.

Az eszme- és művelődéstörténeti jellegű írásokat politikai és antropológiai témájúnak követik. Szabó Péter András dolgozata a Bocskai-felkelésről nyújt hadtörténeti elemzést, hogy azután a szakirodalom egyik, protestáns hagyományát értelmezze a Bocskai-kortárs nézetek párba állításával. Szijártó M. István, az ELTE történésze a 18. századi rendi ellenzékiség felekezeti tanulságait, mindenekelőtt a magyar protestantizmus történeti ellenzéki szerepét szemléltette. Zakar Péter az egyházi értelmiségi réteg, és kiemelten is a református lelkipásztor-

ok Kossuth-képét vette górcső alá, Tókéczki László saját, Tisza Istvánról szóló könyvének tanulságaiból szemléltette. Juliane Brandt, a müncheni Dél-Kelet-Európai Intézetből pedig a dualizmus-kori választási viselkedés szociológiai és antropológiai aspektusát vizsgálta, tekintettel a protestáns közösségek identitására, főként Hódmezővásárhely és Debrecen kapcsán. Az előző fejezethez képest, amely a protestantizmus kulturális értékeit szemléltette, ez a rész annak politikai dinamizmusát, de főként annak az ellenzékiségnek a társadalmi szerepét mutatta be, mely felekezeti élet a 18. század folyamán lassan elveszítette, s erőteljesen konzerválódott.

Az ötödik fejezet a 16-19. századi reformátusság antropológiai távlatát, és mindig egy másikkal szembeni identitásának szerepét hangsúlyozza. Ulrich A. Wien evangélikus teológus, nem utolsósorban az erdélyi ügyek koblenzi felelőse, az erdélyi százok reformációészlelésének szentelte tanulmányát. Bitskey István debreceni professzor a Pázmány-féle vallásszabadság-eszményt mutatta be, Kertész Botond az evangélikus és a református felekezet közti uniós törekvéseknek a hosszú 19. századbeli mozgatórugóira irányította a figyelmet, míg Hans-Christian Maner mainzi történész, a református román múlt romániai historiográfiai értékelését nyújtotta a 19. századtól a jelen korig.

A záró rész – hasonlóan a Schilling-féle előtanulmányhoz – aktualizáló, új nézőpontot kínál. Balog Zoltán, a budapesti németajkú református gyülekezet lelkipásztora – egy politikai küldetésnyilatkozaton keresztül – a máig élő református kegyesség és politikai szabadságelvek mellett tette le névjegyét. S végül Fata Márta és Millisits Máté jellemezték a Kálvin-jubileumok jelképeit, jószerivel csak 1909-től máig, hiszen eladdig nem

testesült meg eklatánsan a protestáns ellenzékiességben a Kálvin-centrikusság.

A kötet szerkesztői láthatólag nagyon széles spektrumon jelenítették meg a magyar reformáció európai kötődéseinek történeti szárait. Kijelenthetjük, hogy ez a Kálvin-évhez kapcsolt német kötet jelentős mérföldkő a hazai tudományosság és eszmetörténet önfelmutatásában. Hozzá-

járulhat ahhoz, hogy négy évszázadnyi magyar történelem értelmezései és nemzeti illetve felekezeti reprezentációi megfelelő formában kerüljenek a nyugati szakmai világ elé, és végre az általunk is rajzolt magyarság-kép része lehessen az európai közösségi identitásnak.

Csorba Dávid

A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I. (Historia Facultatis Iuridicae III.)

Szerk: P. Szabó Béla (Madai Sándor és Megyaszi Georgina közreműködésével) Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Debrecen, 2006. 270 lap

Egyetemünk történetének feltárása sok évtizeden át elhanyagolt szelete volt a tudományos kutatómunkának. A kevés-számú, gyakran felületes publikációk vajmi keveset adtak abból a hatalmas tudásanyagból és szellemi tőkéből, amely a Debreceni (1921-től Tisza István) Tudományegyetem első évtizedeit jellemezte, egészen a második világháborúig, illetve az 1949-es nagy átalakításokig.

Szerencsére az utóbbi években egyre-másra jelennek meg cikkek, tanulmányok, sőt kötetek, amelyek az egyetem múltját tárják fel, a fehér foltok számát csökkentik. Ebben a hősi munkában a Jog- és Államtudományi Kar is jelentősen kiveszi a részét, már három kötet jelent meg a kar 1949-es felfüggesztése (tkp. megszüntetése) előtti időkről, a professzorok és a magántanárok életét és munkásságát feldolgozva.

Elsőként 2002-ben a jogász rektorok tevékenységét mutatták be, hiszen akkori szokás szerint minden évben más kar adta a rektort és mivel sokáig négy kar (teológia, jog, orvosi, bölcsész) volt, így

négyévente esett a jogi karra a rektorállítástiszte.

A 2004-ben megjelent második kötetben elkezdődött a rektorsághoz nem jutott jogászprofesszorok és a professzorok mellett működő magántanárok (habilitációs eljárás révén egyetemi előadási jogot elnyert szakemberek) életének és munkásságának feldolgozása.

Mindezen munka folytatódik a 2006-ban kiadásra került harmadik kötetben is és reméljük, hogy a várható negyedik kötettel teljes lesz a sorozat, minden professzor és magántanár, aki a jogi kar első harmincöt éve alatt itt oktatott, részletes bemutatásra kerül majd.

A harmadik kötetben megjelent életrajzok-tanulmányok szerzői is (miként az első kettőben) a Jog- és Államtudományi Kar különböző rendű-rangú munkatársai, álljon itt a nevük: Balogh Judit, Csűrös Gabriella, Elek Balázs, Károlyi Géza, Molnár Judit, Nádházy Zsolt, Nagy Emília, Szabó Szilárd, Varga Norbert.

E kötet a következő tanároknak állít emléket: